

รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าและนโยบายมุ่งสู่ยูนนานในศตวรรษที่ 19
British Burma and its policy towards Yunnan in the 19th century

นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา

Nittayaporn Prompanya

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Corresponding Author:

Nittayaporn Prompanya

Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

2 Phrachan Road, Phra Nakhon District, Bangkok 10200, Thailand

E-mail: nitta121@tu.ac.th

Received: April 30, 2024

Revised: September 14, 2024

Accepted: November 12, 2024

รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าและนโยบายมุ่งสู่ยูนนานในศตวรรษที่ 19¹

บทคัดย่อ

บทความนี้วิเคราะห์พัฒนาการและปัจจัยที่ก่อให้เกิดนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าในศตวรรษที่ 19 นอกจากนี้บทความนี้ยังวิเคราะห์ผลที่เกิดจากนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์เป็นหลักซึ่งวิเคราะห์เอกสารทางการทูตของอังกฤษเป็นเอกสารหลัก งานศึกษาเกี่ยวกับนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของอังกฤษที่พม่ามุ่งอธิบายในประเด็นการแข่งขันระหว่างรัฐบาลอังกฤษที่พม่าและรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีนในการเข้าสู่ยูนนาน แต่บทความชิ้นนี้เสนอว่าปัจจัยที่สำคัญของการที่รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนานนั้นเนื่องมาจากปัจจัยสำคัญคือ 1) มายาคติเรื่องความมั่งคั่งของยูนนาน และ 2) การขยายอำนาจของฝรั่งเศสในพม่า ผลคือรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าเริ่มดำเนินนโยบายขยายการค้าไปยังยูนนานมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : นโยบายมุ่งสู่ยูนนาน, ยูนนาน, รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่า

¹ บทความวิจัยชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าและนโยบายมุ่งสู่ยูนนานในศตวรรษที่ 19 (British Burma and its policy towards Yunnan in the 19th century)

British Burma and its policy towards Yunnan in the 19th century²

Abstract

This article explores the political background, influences, and results of British Burma's policy towards Yunnan in the 19th century. It also delves into the repercussions of the British colonial government's policies towards Yunnan in Burma, using a historical methodology that primarily analyzes British diplomatic documents. While previous studies focused on the power competition between the French colonial government in Indochina and the British in Burma, the present article argues that two specific factors drove British Burmese policy towards Yunnan: 1) the perception of Yunnan as a rich and flourishing region and 2) French commercial influence in Burma. As a result, the British colonial government in Burma began to expand trade relations with Yunnan even further.

Keywords: policy towards Yunnan, Yunnan, The British Burma

² This research article is part of a research project on British Burma and its policy towards Yunnan in the 19th century.

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

รัฐบาลอังกฤษได้มีนโยบายทางการค้าโดยขยายการค้าไปยังดินแดนต่าง ๆ ผ่านบริษัทการค้าที่สำคัญคือบริษัทอีส อินเดีย คอมปานี (East India Company) บริษัทการค้าดังกล่าวนี้ได้รับสัมปทานจากรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนเพื่อทำการค้าขายในดินแดนอาณานิคมต่าง ๆ ของอังกฤษตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 ถึงกลางศตวรรษที่ 19 ใน ค.ศ. 1765 บริษัทอีส อินเดีย คอมปานี ได้ขยายการค้ามายังอินเดีย ทั้งนี้ศูนย์กลางการค้าของบริษัทอยู่ที่เบงกอล บริษัทดังกล่าวได้ขยายการค้ามายังดินแดนแถบหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ สิงคโปร์และมาเลเซียใน ค.ศ. 1773 จนถึง ค.ศ. 1855 (Hooker, 1969, p. 1) บริษัทการค้าดังกล่าวมีอิทธิพลอย่างมากในระบบการค้าที่อินเดีย อย่างไรก็ตาม การผูกขาดการค้าของบริษัทอีส อินเดีย คอมปานีที่ทำกับอินเดียนั้นได้ยุติลงหลังจาก ค.ศ. 1813 เป็นต้นมา แต่ยังคงอิทธิพลทางการค้าแบบผูกขาดในจีน (Chaudhuri, 1966, p. 346) นอกจากนี้ บริษัทอีส อินเดีย คอมปานีก็ขยายมายังพม่าตามลำดับ โดยดำเนินกิจกรรมทางการค้าที่หลากหลายรวมถึงการค้าฝ้ายฝ้าย จนกระทั่งพม่าตอนล่างเกิดเหตุการณ์การเมืองภายในราชสำนักพม่าขึ้น สงครามภายในนี้ขยายประเด็นจากการเมืองภายในมาสู่การเมืองระหว่างอาณาจักรทั้งสอง จนกระทั่งก่อให้เกิดสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 1 (The First Anglo-Burmese War) ใน ค.ศ. 1824 จนในที่สุดพื้นที่พม่าตอนล่างโดยเฉพาะเมืองท่าอยู่ภายใต้การยึดครองของอังกฤษใน ค.ศ. 1826³ เกิดนโยบายมุ่งสู่ยูนิอันขึ้นซึ่งเป็นนโยบายทางการค้าที่รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่ามุ่งหวังทำการค้ากับยูนิอันผ่านทางพม่าตอนล่างไปยังยูนิอัน

อย่างไรก็ตาม อังกฤษได้ขยายอำนาจทางการเมืองไปยังพม่าตอนกลางและยูนิอันไม่ได้สิ้นสุดลงแต่กลับมากยิ่งขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1850 เป็นต้นมา ช่วงเวลานี้ได้เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญคือสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 2 (The Second Anglo-Burmese War) ทำให้พื้นที่ในตอนกลางของพม่าอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษใน ค.ศ. 1852 นับจากนี้ไปจะเห็นปรากฏการณ์ที่รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียสนใจในการค้ากับยูนิอันอย่างมาก ดังปรากฏกิจกรรมการสำรวจเส้นทางการค้าทางบกและทางน้ำ อิทธิพลของอังกฤษได้ขยายมากขึ้น ในขณะเดียวกัน รัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสที่อินโดจีนมีความสนใจในการค้ากับยูนิอันเช่นเดียวกับอังกฤษที่พม่าสนใจ ในการดำเนินนโยบายขยายอิทธิพลสู่จีนตั้งแต่ ค.ศ. 1866 เป็นต้นมาในขณะเดียวกับที่รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่ามุ่งสู่พม่าตอนเหนือและจีน กิจกรรมการเมืองและการค้าของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษได้ขยายไปในช่วงเวลาใกล้เคียงกันดังปรากฏปลายในศตวรรษที่ 19 รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าได้ขยายอิทธิพลทางการเมืองไปจนครอบคลุมพม่าตอนบนปรากฏใน ค.ศ. 1886 ได้เกิดสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 3 (The Third Anglo-Burmese War) ทำให้พม่าตอนบนอยู่ภายใต้การควบคุม

³ จากหนังสือเรื่อง *The imperial gazetteer of India the Indian Empire Vol. IV administrative* p. 29 ได้อธิบายถึงคำว่าอังกฤษที่พม่า (British Burma) ว่าใน ค.ศ. 1826 เป็นต้นมา อังกฤษมองว่าพม่าตอนล่างกลายเป็นจังหวัดหนึ่งของอินเดีย จนกระทั่งหลังสงครามอังกฤษพม่าครั้งที่ 2 พม่าตอนกลางถูกยึดครองเป็นอังกฤษ ตั้งแต่ ค.ศ. 1862-1947 เป็นต้นมาพื้นที่พม่าตอนล่างและพม่าตอนกลางถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดีย และมีการเรียกว่าอังกฤษที่พม่า (British Burma) ใน ค.ศ. 1886 เป็นต้นมา พม่าตอนบนถูกยึดครองได้ทั้งหมดโดยอังกฤษ ในเวลาใกล้เคียงกันนี้อังกฤษได้ยึดครองอินเดียเป็นอาณานิคมใน ค.ศ. 1858 จนถึง ค.ศ. 1947 เรียกว่าอังกฤษที่อินเดีย British Raj/British India

ของอังกฤษและอยู่ในฐานะอาณานิคมอังกฤษ ช่วงเวลานี้กิจกรรมการค้าของรัฐบาลอังกฤษที่มุ่งสู่ยูนนานนั้นปรากฏชัดเจนผ่านการทำสนธิสัญญาการค้า กิจกรรมการพัฒนาเส้นทาง และการสร้างเส้นทางรถไฟ

จากปรากฏการณ์ข้างต้นพบงานศึกษาที่มุ่งเน้นประเด็นการดำเนินนโยบายของทั้งรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษกับการค้าไปสู่อินโดจีนนั้นสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการขยายอิทธิพลทางการค้าของรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสในอินโดจีนดังจะเห็นได้จากงานของแจ็กเจ็ต ลาลลี่ (Jagjeet Lally) ได้อธิบายว่าอังกฤษมีการขยายอิทธิพลการค้าและการเมืองจากพม่าตอนล่างขึ้นไปยังพม่าตอนบนและเข้าสู่ยูนนาน (Lally, 2021, p. 1054) ในขณะเดียวกัน เอมิลี วีเวลล์ (Emily Whewell) มองว่ารัฐบาลอังกฤษดำเนินนโยบายทางการค้าไปยูนนานอันเนื่องมาจากการแข่งขันกับฝรั่งเศสในอินโดจีนโดยใช้ดินแดนอาณานิคมเป็นเส้นทางสำคัญทางการค้ากับยูนนาน (Whewell, 2019, p. 6) ในขณะที่ ราฟ ซี. โครซีเย่ (Ralph C. Crozier) อธิบายว่าภูมิศาสตร์ของพม่าที่เป็นแหล่งรวมเส้นทางการค้าหลากหลายนำไปสู่การขยายอิทธิพลการค้าทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษขยายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจไปยังจีนโดยอาศัยเส้นทางพม่าตอนบน นอกจากนี้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษมุ่งพัฒนาเส้นทางรถไฟจากพม่าไปยังจีนเพื่อพัฒนาการค้าในช่วงเดียวกับที่รัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสที่อินโดจีนมุ่งพัฒนาเส้นทางการค้าผ่านทางแม่น้ำโขงทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษเร่งพัฒนาการสร้างเส้นทางรถไฟและเส้นทางเรือรวมถึงเส้นทางการค้าทางบก (Crozier, 1962, p. 2) แต่ในเอกสาร Foreign Office [F.O.] 422/15 และ 32⁴ ชี้ให้เห็นข้อมูลสำคัญที่นอกเหนือจากข้อเสนอของเอมิลี และลาลลี่ เอกสารดังกล่าวนี้ชี้ข้อมูลให้เห็นถึงปัจจัยการดำเนินนโยบายมุ่งสู่จีนของอังกฤษโดยเน้นเรื่องการค้ามาจากสาเหตุที่สำคัญได้แก่ การรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับยูนนานในด้านความมั่งคั่งทางการค้า ทรัพยากร และเครือข่ายเส้นทางการค้ากับนานาชาติ นอกจากนี้เอกสารดังกล่าวยังชี้ให้เห็นถึงการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในพม่าอันเป็นแรงกระตุ้นสำคัญให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษในพม่าดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนานดังจะเห็นได้จากความพยายามในการสำรวจและสร้างเส้นทางรถไฟจากย่างกุ้งสู่เมืองชายแดนที่สำคัญคือเมืองลาเสี้ยว (Lashio) และเมืองบามอ (Bhamo) อีกทั้งเอกสารชุดนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าอิทธิพลของฝรั่งเศสไม่ได้เห็นจากโคชินจีนเท่านั้น แต่เอกสารชุดนี้ยังชี้มุมมองว่าอิทธิพลทางการค้าของฝรั่งเศสในพม่าส่งผลให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษเร่งทำการสำรวจเส้นทาง และขยายอิทธิพลการเมืองการค้าไปยังพม่าตอนบนและพรมแดนที่ติดต่อกับจีนตอนใต้ อีกทั้งรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษยังดำเนินการทางการทูตต่าง ๆ เพื่อเข้าสู่จีน ในเวลาเดียวกันนี้ นับตั้งแต่ ค.ศ. 1895-1902 จากความเป็นมาข้างต้นจึงนำมาสู่คำถามที่สำคัญว่าพัฒนาการของนโยบายมุ่งสู่ยูนนานในศตวรรษที่ 19

⁴ งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการนำเสนอให้เห็นถึงสถานการณ์การเจรจา เหตุการณ์ทางการทูต การค้า ที่รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษยูนนาน ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงใช้เอกสารของอังกฤษ เอกสารดังกล่าวคือ *The National Archives of the UK (TNA) F.O. (Foreign Office) and the British Library, London (BL)* ชุดหมายเลข 422/15 และ 32 เป็นเอกสารที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษ ยูนนาน ฝรั่งเศส ผ่านการเจรจา การทูต และการค้า นอกจากนี้เอกสารได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินการทางการทูตของอังกฤษกับยูนนาน การเจรจาทางการค้า รวมถึงมุมมองของอังกฤษที่มีต่อพม่าและยูนนานตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา นอกจากนี้ยังปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มคน ภูมิภาค ภูมิประเทศ แม่น้ำ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้รวบรวมข้อมูลที่สำคัญโดยเฉพาะเส้นทาง ระยะทาง หมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่บนเส้นทางสำรวจเขตแดน รวมถึงได้ระบุข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้านต่าง ๆ อย่างย่อ ๆ ไว้ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการเขียนอธิบายเรื่องหมู่บ้าน และเครือข่ายเส้นทางสำรวจเขตแดน

ว่ามีความเป็นมาอย่างไร นอกจากนี้ ปัจจัยที่ทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่ามีนโยบายมุ่งสู่ยูนนานในศตวรรษที่ 19 และผลที่เกิดจากนโยบายมุ่งสู่ยูนนานที่มีต่อพม่าเป็นอย่างไรบ้างในศตวรรษที่ 19

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าช่วงศตวรรษที่ 19
- 2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าช่วงศตวรรษที่ 19
- 2.3 เพื่อศึกษาผลจากนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าช่วงศตวรรษที่ 19

3. สมมติฐาน

3.1 พัฒนาการของนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษนั้นปรากฏให้เห็นชัดเจนนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา เชื่อมโยงกับการเมือง 3 ครั้ง (The first Anglo-Burmese War (ค.ศ. 1824-1826), The second Anglo-Burmese War (ค.ศ. 1852), Third Anglo-Burmese War (ค.ศ. 1886)) หลังจากเสร็จสิ้นสงครามครั้งนี้ได้ปรากฏความตั้งใจของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษในการค้าสู่ยูนนาน พบว่าเกิดการสำรวจเพื่อพัฒนาเส้นทางและสร้างเส้นทางรถไฟไปยังยูนนาน

3.2 ปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนานที่เป็นนโยบายการค้าและการเมืองมีอยู่ 2 ประการด้วยกัน คือ 1) มายาคติเรื่องความมั่งคั่งของยูนนาน และ 2) การขยายการค้าของฝรั่งเศสในพม่าตอนบน สะท้อนการแข่งขันทางการค้าระหว่างอังกฤษ และฝรั่งเศส ในขณะที่พม่าใช้การเปิดสัมปทานให้กับฝรั่งเศสเพื่อจำกัดอำนาจของอังกฤษ

3.3 ผลจากนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าคือ 1) การขยายเส้นทางการค้า การทูตและการสำรวจเส้นทางพม่ายูนนานตั้งแต่ ค.ศ. 1824-1900 และ 2) การสร้างเส้นทางรถไฟและการเดินเรือสู่พม่าตอนบน ในช่วง ค.ศ. 1895-1902 อังกฤษและฝรั่งเศสต่างเร่งทำการสำรวจเส้นทางและดำเนินการเจรจากับจีนเพื่อทำข้อตกลงในเรื่องการสร้างทางรถไฟเข้าสู่จีน

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยใหม่โดยเฉพาะพม่าในศตวรรษที่ 19 มีงานศึกษาที่สำคัญประกอบไปด้วยงานที่ศึกษาพื้นที่พม่าตอนบนและพรมแดน งานที่ศึกษายูนนานและพม่าตอนบนในฐานะเมืองต่าง ๆ บนเส้นทางการค้า และงานกลุ่มที่ศึกษาพม่าตอนบนและยูนนานในฐานะเส้นทางเมืองชายแดน

4.1 งานที่ศึกษาพื้นที่พม่าตอนบนและพรมแดน

พม่าตอนบนเป็นพื้นที่สำคัญในการค้าและการเมืองในยุคโบราณอันทำให้มีงานจำนวนมากไม่น้อยที่สนใจศึกษาการค้า รวมถึงเครือข่ายของเมืองในพม่าตอนบนที่เชื่อมโยงกับกลุ่มเมืองหรือรัฐในดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน ดังปรากฏในกลุ่มงานที่ศึกษาดินแดนหรือรัฐดินแดนทางตอนใน งานศึกษา

สำคัญที่ศึกษาได้แก่งานของ วิลเลียม แวน แชนเดล (William Van Schendel) ที่ชื่อว่า *Geographies of knowing, geographies of ignorance: Jumping scal in Southeast Asia* ใน ค.ศ. 2002 (Van Schendel, 2002, pp. 647-668) แชนเดลได้เสนอว่าการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านการขยายขอบเขตการศึกษาไปยังพื้นที่ภูเขาสูงห่างไกลจากอำนาจการปกครองจากรัฐมหาอำนาจ ดินแดนภูเขาสูงนี้เป็นดินแดนที่ค่อนข้างจะอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจของรัฐ ดังนั้น แชนเดลเรียกพื้นที่เหล่านี้ว่าโซเมีย (Van Schendel, 2002, p. 653)

แนวคิดเรื่องโซเมียได้ถูกขยายขอบเขตการศึกษาเกี่ยวกับการเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลจากอิทธิพลการเมืองของศูนย์กลางอำนาจผ่านงานของ James C. Scott (เจมส์ ซี สก็อต) ที่เน้นการศึกษาพม่าตอนบนที่เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายรัฐดินแดนทางตอนใน เจมส์ ซี สก็อตได้เขียนงานชิ้นสำคัญเรื่อง *The Art of Not Being Governed* ซึ่งเสนอแนวทางการศึกษาภูมิศาสตร์การเมืองแบบใหม่ที่มองว่าดินแดนหรือรัฐบริเวณเทือกเขาซึ่งเป็นพื้นที่ที่ห่างไกลจากศูนย์กลางการปกครองของรัฐในพื้นที่ราบ พื้นที่ดังกล่าวถูกเรียกขานโดยสก็อตว่า “โซเมีย” โซเมียหมายถึงบริเวณพื้นที่สูงในบริเวณเทือกเขาห่างไกลจากการปกครองของศูนย์กลางการเมือง พื้นที่เหล่านี้กินอาณาเขตตั้งแต่ดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตอนบนของประเทศเมียนมา เวียดนาม อินเดีย บังกลาเทศ รวมถึงตะวันตกเฉียงใต้ของจีน (Scott, 2009, pp. IX, XV, 13, 18) สก็อตมองว่าพื้นที่เหล่านี้ต่างมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม พื้นที่ลาดชันตามไหล่เขาจึงไม่ใช่ที่มีลักษณะเหมาะสมต่อการสถาปนารัฐสมัยใหม่นัก พื้นที่ที่รัฐเข้าไม่ถึงเหล่านี้จึงกลายเป็นพื้นที่ที่ผู้คนเลือกจะออกจากอำนาจรัฐส่วนกลาง (พื้นที่ราบ) ที่พยายามเข้ามาควบคุมชีวิตของผู้คนผ่านระบบการจัดเก็บภาษี การควบคุมสินค้าและการค้า การเกณฑ์ไพร่พลเพื่อการทหาร การเผยแพร่ศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพุทธ (จักรกริช สังขมณี, 2561, น. 80)

อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้ของสก็อตเองถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องของการใช้หลักฐานและการอธิบายสถานการณ์ในพื้นที่ต่าง ๆ ที่ค่อนข้างเป็นภาพกว้างเกินไป ทำให้ไม่สามารถชี้เฉพาะกรณีของแต่ละพื้นที่ได้อย่างละเอียดและแม่นยำได้เนื่องมาจากการนิยามพื้นที่โซเมียที่กว้างขวางเกินไปทำให้ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ในแต่ละพื้นที่แต่ละรัฐได้ ประเด็นต่อมาคือสก็อตนิยามว่าผู้คนและพื้นที่โซเมียต่างมีความเป็นเอกเทศปราศจากอิทธิพลหรือการแทรกแซงจากศูนย์กลางการปกครองจากพื้นที่ราบซึ่งไม่สามารถพูดแบบนั้นได้ทั้งหมดเพราะอาณาจักรในพื้นที่สูงต่างมีการสร้างอำนาจการปกครองของรัฐตนเองรวมถึงขยายการปกครองไปยังกลุ่มรัฐในพื้นที่สูง ดังนั้นจึงไม่สามารถกล่าวได้อย่างชัดเจนว่าดินแดนพื้นที่สูงอย่างโซเมียจะปราศจากอิทธิพลการเมืองจากพื้นที่ราบ

จักรกริช สังขมณี ได้ศึกษาประเด็นพรมแดนและได้เสนอคำอธิบายที่สำคัญในงานชื่อ *พรมแดนศึกษาและมานุษยวิทยาชายแดน: การเปิดพื้นที่ สร้างเขตแดน และการข้ามพรมแดนของความรู้* (จักรกริช สังขมณี, 2561, น. 209-266) เขาได้อธิบายว่าแนวทางการศึกษาพรมแดนศึกษาตั้งแต่ยุคเริ่มจนถึงปัจจุบันประกอบด้วย 2 แนวทาง แนวทางแรกคือ ช่วงแรกของศตวรรษที่ 20 เป็นแนวการศึกษาที่สนใจพรมแดนทางธรรมชาติและพรมแดนที่มนุษย์สร้างขึ้น แนวทางที่สองคือหลังศตวรรษที่ 20 ได้เกิดแนวการศึกษาพรมแดนอีกกระแสหนึ่ง

แนวการศึกษาดังกล่าวเน้นหนักไปที่พื้นที่ชายแดน ทั้งนี้มองว่าพรมแดนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างชาตินักวิชาการศึกษาในกระแสนี้มุ่งตั้งคำถามประเด็นต่อไปนี้ พยายามค้นหานิยามของพรมแดนเพื่อเรียกพื้นที่พรมแดนทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ (จักรกริช สังขมณี, 2561, น. 215) แต่แนวการศึกษาในช่วงที่สองนี้ยังละเลยการตั้งคำถามเกี่ยวกับอำนาจของพรมแดนและธรรมชาติของพรมแดนในกรอบของสังคมภายใต้รัฐชาติ รวมถึงละเลยการตั้งคำถามเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นต่อผู้คนในบริเวณชายแดน (จักรกริช สังขมณี, 2561, น. 215) จักรกริชยังได้อธิบายว่าแนวการศึกษาพื้นที่ชายแดนที่สำคัญคือความเป็นพื้นที่ชายแดนเป็นพรมแดนที่ถูกสร้างขึ้นมาบนพื้นที่ทางสังคม และพื้นที่ทางความคิดของปัจเจกชนและกลุ่มคนในหลากหลายรูปแบบอาจจะกล่าวได้ว่าพื้นที่ชายแดนทางกายภาพดังกล่าวจึงเป็นเสมือนอาณาบริเวณพิเศษที่เอื้อให้พรมแดนทางสังคมชีวิตและความคิดต่าง ๆ ดำรงอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ที่มีความคับข้อง บีบคั้น ดิ้นรน และแสวงหา นอกจากนี้ยังมีการศึกษาที่คำนึงถึงผู้ลี้ภัยมาเป็นส่วนหนึ่งของชายแดนในการศึกษานโยบายการรวมกลุ่ม เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการยีนหยัดของผู้คนที่ยึดโยงกับพื้นที่พรมแดน ในทางตรงกันข้ามการยึดเยียดความเป็นพรมแดนให้กับกลุ่มคนชายขอบซึ่งงานพรมแดนศึกษาในกลุ่มแม่น้ำโขงในระยะหลังนี้ก็กำลังสะท้อนแนวทางดังกล่าว (จักรกริช สังขมณี, 2561, น. 221, 242)

4.2 งานที่พม่าตอนบนในฐานะเมืองบนเส้นทางการค้า

ความสัมพันธ์เกี่ยวกับพื้นที่และผู้คนในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปโดยเฉพาะบริเวณพรมแดนพม่า พรมแดนประเทศไทยนั้น มีงานที่ศึกษาที่น่าสนใจคืองานของวิกเตอร์ บี ลิเบอร์แมน (Victor B. Liberman) ได้อธิบายภูมิศาสตร์การเมืองของพม่าเชื่อมโยงกับเครือข่ายของเส้นทางและเมืองที่อยู่บนเส้นทางจากพม่า-ยูนนาน การค้าฝ้ายและอัญมณีเป็นสินค้าที่สำคัญที่พม่าผ่านเส้นทางการค้าขนาดใหญ่ ทำให้พม่าเชื่อมโยงกับเครือข่ายการค้านานาชาติในช่วงศตวรรษที่ 15 และ 17 ทั้งนี้ การค้าดังกล่าวอาศัยกลุ่มคนท้องถิ่นซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มรัฐฉาน มีทำเลที่ตั้งอยู่บริเวณทางตอนเหนือของพม่า นอกจากนี้ยังกระจายไปอยู่ในแถบตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือของที่ราบลุ่มแม่น้ำอิรวดี จากกลุ่มรัฐและผู้คนในกลุ่มที่ 1 อันเป็นกลุ่มรัฐที่มีบริเวณเชื่อมต่อกับภาคเหนือของสยาม 2) กลุ่มรัฐพม่าทางตอนบนและตอนกลาง ซึ่งอยู่ตลอดชายฝั่งแม่น้ำอิรวดี 3) กลุ่มรัฐอาระกัน มีทำเลที่ตั้งอยู่บริเวณตะวันตกของที่ราบลุ่มแม่น้ำอิรวดี และ 4) กลุ่มรัฐพม่าทางตอนล่าง บริเวณปากแม่น้ำอิรวดี และเมืองรอบอ่าวเมาะตะมะ (Liberman, 2003, pp. 123-131)

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการของเส้นทางระหว่างพม่า-จีนที่อยู่ในยุคอาณานิคมอังกฤษถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 งานเขียนของนิตยาภรณ์ พรหมปัญญา ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างถนนและการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากถนนพม่าที่มีต่อเมืองบามอในช่วงค.ศ. 1937-1949 ซึ่งมีข้อเสนอว่าถนนพม่าได้ส่งผลกระทบต่อเมืองในด้านโครงสร้างทางกายภาพของเมือง สังคม และเศรษฐกิจของคนในเมืองตามเส้นทางดังกล่าว ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาประเด็นของประวัติศาสตร์สงครามที่สะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงของเมืองวิถีชีวิต และเศรษฐกิจของเมืองในดินแดนตอนในโดยยึดเอา

เมืองบามอ (Bhamo) เป็นกรณีศึกษา (นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา, 2547) นอกจากนี้ งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเส้นทางการค้าและการสร้างเส้นทางรถไฟบนพรมแดนพม่า-จีนอีกงานที่สำคัญคือบทความของราฟ ซี. โครซีเย (Ralph C. Crozier) ซึ่งชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลอาณานิคมอังกฤษมีความพยายามอย่างมากในการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองไปยังพม่าตอนบนและเชื่อมการค้าไปจีนด้วยการพัฒนาเส้นทางการค้าทางบกจากพม่าตอนบน-เมืองบามอ-ยูนนาน และพัฒนาเส้นทางรถไฟจากพม่าไปยังจีน รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียให้ความสำคัญกับภูมิศาสตร์ของพม่าซึ่งแวดล้อมไปด้วยเส้นทางการค้าที่เชื่อมโยงกับเส้นทางการค้าที่หลากหลาย การขยายอิทธิพลการค้าของรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสที่อินโดจีนมุ่งพัฒนาเส้นทางการค้าผ่านทางแม่น้ำโขง ทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษเร่งพัฒนาการสร้างเส้นทางรถไฟและเส้นทางเรือรวมถึงเส้นทางการค้าทางบก (Crozier, 1962, p. 2) นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานเขียนของนิตยาภรณ์ พรหมปัญญา ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างถนนและการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากถนนพม่าที่มีต่อเมืองบามอในช่วง ค.ศ. 1937-1949 นิตยาภรณ์ มีข้อเสนอว่าถนนพม่า (Burma Road) ได้ส่งผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงต่อเมืองในด้านโครงสร้างทางกายภาพของเมือง สังคม และเศรษฐกิจของคนในเมืองตามเส้นทางดังกล่าว ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาประเด็นของประวัติศาสตร์สงครามที่สะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงของเมืองวิถีชีวิต และเศรษฐกิจของเมืองในดินแดนตอนในโดยยึดเอาเมืองบามอ (Bhamo) เป็นกรณีศึกษา (นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา, 2547)

อย่างไรก็ดี งานที่ศึกษาเรื่องพรมแดนระหว่างยูนนานและพม่าโดยเน้นเรื่องนโยบายการทูตที่สำคัญคืองานของเอมีลี วีเวลล์ (Emily Whewell) ชื่อ *Legal Mediators: British consuls in Tengyue (western Yunnan) and the Burma-China frontier region, 1899-1931* (Whewell, 2019) เอมีลี วีเวลล์ มองว่ายูนนานเป็นดินแดนที่เน้นพื้นที่ชายแดนระหว่างพม่าและจีนซึ่งในช่วงสมัยราชวงศ์ชิง รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียส่งคณะทูตมายังพม่าเพื่อไปยังยูนนานในช่วงค.ศ. 1842-1943 คณะทูตเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการเจรจาการเมืองและการค้ากับยูนนาน การสนับสนุนงานด้านกงสุลอังกฤษในจีนพร้อมทั้งส่งเสริมบทบาทของข้าราชการอาณานิคมอังกฤษที่พม่าให้ดำเนินงานราบรื่นด้วยเช่นกัน การสำรวจสำมะโนประชากร และมีบทบาทในการสำรวจปักปันเขตแดนเพื่อยืนยันสิทธิ์ของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษเหนือดินแดนและทรัพยากรตามพรมแดนพม่าและจีน บทบาทของคณะทูตอังกฤษเหล่านี้ทำให้รัฐบาลชิงของจีนต้องหันมาตระหนักกับประเด็นเรื่องของกฎหมาย การค้าพาณิชย์ และสถานะพิเศษของชาวอังกฤษและสถานะความหลากหลายของชาวต่างชาติในจีนนับตั้งแต่ 1842 เป็นต้นมา (Whewell, 2019, p. 2) นอกจากนี้ เอมีลียังชี้ให้เห็นถึงความพยายามของรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสที่อินโดจีนในการสำรวจเส้นทางแม่น้ำโขงเพื่อใช้เป็นเส้นทางไปยังยูนนาน การกระทำเช่นนี้มีส่วนกระตุ้นให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษเร่งเจรจา สำรวจ และพัฒนาเส้นทางภายในพม่าเพื่อมุ่งสู่ยูนนาน (Whewell, 2019, p. 6)

อย่างไรก็ตาม ในเอกสาร Foreign Office [F.O.] 422/15 และ 32 ได้ชี้ให้เห็นประเด็นที่แตกต่างจากงานของเอมีลีข้างต้นในประเด็นบทบาทของฝรั่งเศส เอกสารดังกล่าวนี้เสนอว่าบทบาทของบริษัทการค้าของฝรั่งเศสในพม่าที่ดำเนินการค้ากับราชสำนักพม่าตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมามีความสำคัญทั้งในด้าน

การเมืองและเศรษฐกิจของราชสำนักพม่า ฝรั่งเศสได้ส่งบริษัทการค้าไม้ บริษัทเดินเรือ และบริษัทสร้างทางรถไฟมายังพม่าเพื่อขอทำสัมปทานการค้าดังกล่าว โดยเฉพาะสัมปทานการค้าไม้สัก สัมปทานเรือเดินทางที่แม่น้ำอิรวดี การให้สัมปทานการค้าบนเส้นทางคมนาคมทางบกและทางเรือกับบริษัทฝรั่งเศสทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียตระหนักถึงการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในพม่าเพื่อเข้าสู่ยูนนานซึ่งเป็นข้อเสนอหลักในบทความวิจัยฉบับนี้

นอกจากนี้ งานที่ศึกษาประเด็นความสัมพันธ์ของอังกฤษ พม่า และจีน รวมถึงยูนนานปรากฏในงานของแจ๊คจิ้นท์ ลาลลี่ (Jagjeet Lally) เรื่อง *Salt, Smuggling, and Sovereignty: The Burma- China Borderland, c. 1880–1935* (Lally, 2021) ลาลลี่ได้นำเสนอว่ายูนนานนั้นเป็นดินแดนที่สำคัญต่อจีนและพม่าเป็นอย่างมากเนื่องจากทรัพยากรที่หลากหลายรวมถึงเส้นทางการค้าหลายเส้นทางเชื่อมกับเส้นทางการค้านานาชาติ เส้นทางที่ถูกศึกษาในงานนี้คือเส้นทางพม่าตอนบน-เมืองบามอ (Bhamo) เส้นทางนี้เชื่อมกับเมืองสำคัญของยูนนานคือเมืองเตียงยู (Tengyueh) (Lally, 2021, p. 1053) อย่างไรก็ตาม ลาลลี่ได้ชี้ให้เห็นว่าพรมแดนแบบรัฐโบราณของพม่าได้เปลี่ยนแปลงเป็นพรมแดนภายใต้รัฐสมัยใหม่ในปลายศตวรรษที่ 19 อันเป็นรัฐที่มีการปักปันเขตแดนชัดเจน มีแผนที่ประกอบ มีการระบุประชากรพลเมือง และมีการอ้างสิทธิเหนือดินแดนเป็นต้น พรมแดนสมัยใหม่นี้มีผลต่อการสร้างความสัมพันธ์กับราชสำนักจีน จนทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษลงนามในข้อตกลงนานาชาติกับราชวงศ์ชิง 3 ครั้งด้วยกันคือใน ค.ศ. 1886 ค.ศ. 1894 และ ค.ศ. 1897 สนธิสัญญาเหล่านี้มีการพูดคุยกันถึงประเด็นการค้าบริเวณพรมแดนแบบใหม่ ในทัศนะของลาลลี่มองว่าเกลือเป็นสินค้าที่สำคัญในบริเวณยูนนานและเป็นเครื่องมือต่อรองทางการค้าเช่นเดียวกัน (Lally, 2021, pp. 1053-1054, 1057) แม้ว่าจะงานของลาลลี่จะนำเสนอภาพรวมความเป็นมาของการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างพม่าและยูนนานซึ่งเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของรัฐผ่านกรณีศึกษาที่สำคัญคือเกลือ แต่งานของลาลลี่ไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องปัจจัยของรัฐบาลอาณานิคมว่าปัจจัยอะไรที่ทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษถึงสนใจยูนนานจนทำให้มีนโยบายมุ่งสู่ยูนนานขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 19 ดังนั้น บทความวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาปัจจัยของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าในการดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนาน และผลที่เกิดขึ้นหลังจากการดำเนินนโยบายดังกล่าวในพม่าช่วงศตวรรษที่ 19 โดยผ่านเอกสารหลักในการวิจัยครั้งนี้คือ *The National Archives of the UK (TNA) F.O. (Foreign Office) and the British Library, London (BL)* ชุดหมายเลข 422/15 และ 32

5. ผลการวิจัย

5.1 พัฒนาการของนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอังกฤษที่พม่าช่วงศตวรรษที่ 19

พัฒนาการของนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พมานั้นเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป และต่อเนื่องนับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในพม่า 3 ครั้งด้วยกันคือสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 1 (The first Anglo-Burmese War (ค.ศ. 1824-1826)) สงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 2 (The second Anglo-Burmese War (ค.ศ. 1852)) และสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 3

(The Third Anglo-Burmese War (ค.ศ. 1886)) ในช่วงเวลาของสงครามทั้ง 3 ครั้งนี้จะพบกิจกรรมการสำรวจเส้นทาง การพัฒนาเส้นทางการค้า และเส้นทางรถไฟจากพม่า-ยูนนานตามลำดับ

ภูมิศาสตร์ของพม่าประกอบไปด้วย 3 เส้นทาง ทั้งนี้ จะมีเส้นทางย่อย ได้แก่ ยูนนาน-ภาคเหนือของสยาม ภาคเหนือของสยาม-พม่าทางทิศตะวันตก และภาคเหนือของสยาม-ล้านช้างทางทิศตะวันออก ส่งผลให้รัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนดำเนินการค้าผ่านบริษัทอีส อินเดีย คอมปานี (East India Company) ซึ่งได้รับสัมปทานจากรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนเพื่อทำการค้าขายในดินแดนอาณานิคมต่าง ๆ ของอังกฤษ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 ถึงกลางศตวรรษที่ 19 (Hooker, 1969, p. 1) บริษัทการค้าดังกล่าวมีอิทธิพลอย่างมากในระบบการค้าที่อินเดียและยังคงอิทธิพลการค้าแบบผูกขาดในจีนอยู่เช่นเดียวกัน (Chaudhuri, 1966, p. 346) นอกจากนี้ยังปรากฏบริษัทบอร์เนียวและบริษัทบอมเบย์เบอร์มาห์ บริษัทซึ่งเข้ามาดำเนินการทำธุรกิจค้าไม้ในดินแดนมอญของพม่าตอนล่างใน ค.ศ. 1824 เป็นต้นมา (House of Commons Parliamentary Paper, 1874, p. 30) ในช่วงเวลานี้เกิดการทำสงครามภายในพม่าเองในแคว้นมณีปุระและอัสสัมในอินเดีย ทำให้เกิดการรุกรานข้ามเขตแดนของอังกฤษที่อินเดียจนทำให้อังกฤษรู้สึกว่าคุณคุกคามและตัดสินใจเปิดฉากการรุกโต้ตอบใน ค.ศ. 1824 บริษัทอินเดียตะวันออกได้ประกาศทำสงครามกับพม่า และเป็นสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 1 (The First Anglo-Burmese War) สงครามครั้งนี้ยุติลงเนื่องจากอังกฤษขับไล่กองทัพพม่าออกจากแคว้นมณีปุระและอัสสัม และกองทัพอังกฤษภายใต้การนำของอาร์ชบิชอป แคมป์เบลล์เข้าสู่พม่าตอนล่างในที่สุด ใน ค.ศ. 1826 รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียและพม่าได้ลงนามสัญญาอันดาโบ ในช่วง ค.ศ. 1824-1826 อังกฤษได้ส่งคณะบุคคลออกเดินทางสำรวจเส้นทางพม่าตอนบนสู่ยูนนาน ราฟ โครซิช (Ralph C. Crozier) กล่าวถึงข้าราชการอาณานิคมอังกฤษกัปตันแฮนนาย (Captain Hannay) ได้เดินทางจากอ่าวเบงกอลโดยอาศัยเส้นทางน้ำผ่านแม่น้ำอิรวดีไปสู่เมืองบามอได้ในเดือนวันที่ 21 ธันวาคม ปี ค.ศ. 1835 (นิตยสารพรหมปัญญา, 2547, น. 13; Christian, 1940, p. 176; Blackmore, 1946, p. 180)

ต่อมาใน ค.ศ. 1850 สถานการณ์การเมืองระหว่างรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียและราชสำนักพม่าย่ำแย่ลงเนื่องมาจากผู้ว่าการกรุงย่างกุ้งลงโทษกัปตันอังกฤษสองคนทำให้ผู้ว่าการรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียทำการตอบโต้ราชสำนักพม่าโดยการเรียกร้องค่าชดเชย รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียมองว่าราชสำนักพม่าดำเนินการตัดสินโทษคนของอังกฤษไม่เป็นไปตามข้อตกลง จนนำมาสู่สงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 2 (The Second Anglo-Burmese War) ขึ้น จนกระทั่งใน ค.ศ. 1852 พม่าตอนกลางตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดีย อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการค้าและการเดินทางสำรวจเส้นทางเพื่อการค้ากับยูนนานก็ปรากฏขึ้นอย่างคึกคักในช่วงเวลานี้ เอกสาร *The British and China Railway from Her Majesty's port of Rangoon, in the bay of Bengal through Regue and Burma to the Yunnan province of China* ให้ข้อมูลว่ารัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียมีความสนใจพม่าตอนบน โดยเฉพาะรัฐฉานและเมืองพรมแดนที่ติดกับยูนนานเป็นอย่างมากเพราะเส้นทางบกที่สำคัญที่สามารถเข้าสู่ยูนนานได้นั้นอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวทั้งสิ้น รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียมองว่าเส้นทางจากพม่าเป็นเส้นทางที่สั้นร่นระยะเวลาในการเดินทางจากพม่าตอนล่างหรือจากอินเดียได้ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงพุดคุยในรัฐบาลอาณานิคม

ที่อินเดียถึงสถานการณ์ทั้งทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับราชสำนักพม่าในช่วงเวลาดังกล่าวว่าเป็นอย่างไร เพื่อจะใช้เป็นข้อมูลในการเจรจาเรื่องการค้าขึ้น (Sprye, 1858, pp. 4-5) ใน ค.ศ. 1862 เป็นต้นมาพื้นที่พม่าตอนล่างและพม่าตอนกลางถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียและมีการเรียกว่าอังกฤษที่พม่า (British Burma)

ความสัมพันธ์ทางการเมืองของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียและราชสำนักพม่าเปลี่ยนแปลงอย่างมากใน ค.ศ. 1885 เป็นต้นมา เนื่องจากสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 3 (The Third Anglo-Burmese War) โดยสาเหตุที่ก่อให้เกิดสงครามดังกล่าวขึ้นสืบเนื่องจากรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียทราบถึงแผนการซื้อของราชสำนักพม่าจากฝรั่งเศสทำให้กองทหารอังกฤษยกทัพเข้าสู่มณฑลอะเลย์ซึ่งตั้งอยู่ทางพม่าตอนบนจนในที่สุดกษัตริย์ของราชวงศ์คองบองสละราชสมบัติและถูกเนรเทศไปยังอินเดียเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน ค.ศ. 1885 ทำให้ใน ค.ศ. 1886 รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษจึงได้ยึดครองพม่าตอนบนได้ทั้งหมด แนวทางการค้ากับขุนนางของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษถูกสานต่อขึ้นอีกครั้งหลังจากนี้เป็นต้นมาดังปรากฏทัศนคติของข้าราชการอาณานิคมอังกฤษที่มีต่อพม่าตอนบน ลอร์ด ลามิงตัน (Lord Lamington) ลามิงตันได้อธิบายสภาพภูมิศาสตร์และพื้นที่ของสาละวินหรือบริเวณรัฐฉานในงานของเขาไว้ดังนี้ “รัฐฉานในช่วงหลังจากสงครามพม่าครั้งสุดท้ายอยู่ภายใต้การคุ้มครองของรัฐบาลอินเดีย [ใน ค.ศ. 1885] อยู่ทางตะวันตกของพม่าซึ่งมีรัฐสาขาทางตอนเหนือของเชียงใหม่ น่าน และหลวงพระบางอยู่ทางใต้ เชื่อมโยงกับเมืองตั้งเคียงของฝรั่งเศสจะมาถึงยูนนาน ซึ่งเป็นมณฑลสำคัญของจีนซึ่งมีพรมแดนทางทิศเหนือของบริเวณสาละวิน” (Lamington, 1891, pp. 701-722)

ตั้งแต่ ค.ศ. 1886 เป็นต้นมา พม่าตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ที่อิงกับความชัดเจนของเขตแดนและอำนาจอธิปไตย ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์กับบรรดาอำนาจรอบข้างพม่าต้องปรับเปลี่ยนไป อังกฤษจำเป็นต้องจัดการการค้าภายในพม่าภายใต้อำนาจของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษแบบใหม่และต้องจัดการเรื่องพรมแดนและการค้าให้ชัดเจนกับราชสำนักจีนทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าดำเนินการเจรจาเรื่องการจัดการพรมแดนใหม่ เอกสารการทูตของอังกฤษ Foreign Office [F.O.] 422/15 รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าพยายามที่สร้างความสัมพันธ์กับจีนในการจัดการอำนาจบริเวณชายแดนในพม่าตอนบนโดยการส่งจดหมายพูดคุยกับ Tsung-Li Yamên⁵ ผ่านข้อมูลประวัติศาสตร์การเมืองระหว่างราชสำนักพม่าและราชสำนักจีนถึงระบบบรรณาการที่พม่าต้องส่งให้กับราชสำนักจีนทุก 10 ปี (เพื่อเป็นการแสดงความจงรักภักดีของราชสำนักพม่าที่มีต่อราชสำนักจีน) ด้วยเหตุนี้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าจึงขอเจรจาและพิจารณาถึงประเด็นการจัดการความสัมพันธ์กับราชสำนักจีนและเขตแดนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น (Hart, 1885a, p. 2)

ความพยายามของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าที่จะจัดการเรื่องเขตแดนกับจีนนั้นเป็นประเด็นที่สำคัญในหมู่ข้าราชการอาณานิคมอังกฤษจนทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าเสนอให้มีการทำหนังสือเพื่ออธิบายประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักพม่ากับราชสำนักจีนในยุคโบราณ ข้าราชการอาณานิคม

⁵ ถูกเรียกอีกชื่อว่า the Zongli Yamen อันเป็นหน่วยงานที่ดูแลเรื่องการจัดการการต่างประเทศต่าง ๆ ของราชสำนักจีนในสมัยราชวงศ์ชิง

ได้กล่าวหาว่าหนังสือเหล่านี้ทำให้ข้าราชการการทูตของอังกฤษเข้าใจสถานการณ์การเมืองพมแดนที่พม่าตอนบนกับยูนนานมากยิ่งขึ้น ยกตัวอย่างเช่นงานเรื่อง Embassy of Ava, Sketch of Chinese History, Report on the Expedition to Western Yunnan via Bhamô, Gazetteer of India และ History of China (Hart, 1885b, p. 51) รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าพยายามที่จะเข้าใจในสภาพความสัมพันธ์ตามพมแดนพม่าตอนบนและจีนตะวันตกเพื่อใช้ในการเจรจาต่อรองเรื่องพมแดน การปักปันเขตแดนกับจีนในดินแดนตะวันตกของจีนโดยเฉพาะยูนนาน นอกจากนี้แล้ว สิ่งที่น่าสนใจถึงความตื่นตัวของข้าราชการอังกฤษที่ดูแลเรื่องจีนนั้นคือการพยายามมองถึงความเป็นไปได้ของความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษ จีน และพม่าหากจะยังอยู่ในระบบบรรณาการจีน (Hart, 1885c, p. 55)

อย่างไรก็ดี การเจรจาเรื่องพมแดนและอำนาจอธิปไตยของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าเริ่มคืบหน้ามากขึ้นโดยมีข้อกำหนดขอบเขตให้ชัดเจนเพื่อให้ทำการค้าระหว่างกันได้อย่างราบรื่น ดังปรากฏในเอกสารของ เซอร์ พี. คิวรี (Sir P. Currie ข้าราชการทูตอังกฤษ) เขาได้ส่งข้อคิดเห็นของตนเองเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่ากับราชสำนักจีนบนพมแดนพม่าตอนบนว่า “มันอาจจะเป็นเรื่องที่มีประสิทธิภาพมากหากจะมีการตกลงกันในประเด็นเรื่องสิทธิ [ในการเรื่องพมแดน] ... และดำเนินการให้เป็นแนวปฏิบัติ ... การพิจารณาเรื่องการค้าตามพมแดนพม่าตอนบนและจีนตะวันตก (ตามที่เซอร์ เอช. แม็คคาที (Sir H. Macarthey) ได้เพิ่มเติม และ ความเห็นของมาควิส ตาง (Marquis Tsêng) ทูตจีน) นั้น การค้าตามพมแดนควรจะถูกขยายไปยังเมืองบามอ (Bhamo) อันเป็นเมือง [ในพม่าตอนบน] ที่เหมาะสมกับการค้ากับจีนตะวันตกเฉียงใต้ [ยูนนาน]” (Currie, 1885, pp. 80-81) จากข้อความข้างต้นได้ชี้ให้เห็นความพยายามของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษในพม่าที่จะเจรจาต่อรองเรื่องการค้าและการเปิดเส้นทางการค้าที่พม่าตอนบนโดยใช้เมืองบามอเป็นเมืองที่จะเข้าไปยังยูนนาน

5.2 ปัจจัยการเกิดนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่า

งานวิจัยก่อนหน้านี้เสนอว่าการขยายการค้าของอาณานิคมอังกฤษไปสู่อินเดียนั้นมาจากปัจจัยทางการค้าพมแดน และการขยายอิทธิพลของรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสที่อินโดจีน ข้อเสนอของเอมิลี วิเวลล์ (Emily Whewell) ที่เน้นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับการขยายอิทธิพลของอาณานิคมอังกฤษไปยังยูนนานก็คืออิทธิพลการค้าของรัฐบาลอาณานิคมฝรั่งเศสที่อินโดจีน แต่บทความวิจัยฉบับนี้เสนอว่าปัจจัยที่กระตุ้นให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่ามุ่งสู่ยูนนานประกอบไปด้วย 2 ปัจจัย คือ 5.2.1) มายาคติเกี่ยวกับยูนนาน และ 5.2.2) การขยายการค้าของฝรั่งเศสในพม่าซึ่งเน้นถึงบริษัทการค้าของฝรั่งเศสในพม่า ทั้งนี้อาจจะกล่าวได้ว่าอิทธิพลทางการค้าของฝรั่งเศสในพม่าส่งผลให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษพัฒนาเส้นทางบกและเส้นทางรถไฟด้วยเหตุนี้จึงขออธิบายตามลำดับดังต่อไปนี้

5.2.1 มายาคติเกี่ยวกับยูนนาน : เครือข่ายเส้นทางการค้า และทรัพยากรในต้นศตวรรษที่ 19

มายาคติเกี่ยวกับยูนนานของเจ้าอาณานิคมอย่างรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนเกิดขึ้นอย่างชัดเจนดังจะเห็นได้จากกิจกรรมการแสวงหาเส้นทาง การเดินทางสำรวจเส้นทาง และการเจรจาต่อรองการค้ากับราชสำนัก

จีนตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้น พม่าเป็นพื้นที่สำคัญเนื่องจากเครือข่ายเส้นทางการค้าและการเดินทางของเส้นทางพม่า-ยูนนาน รวมถึงเป็นแหล่งทรัพยากรที่อยู่ในบริเวณดังกล่าวซึ่งเป็นเส้นทางการค้าโบราณซึ่งมีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 แผนที่ดังกล่าวได้ช่วยแสดงภาพของเส้นทางต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงอินเดีย-พม่า-จีน ทำให้เห็นภาพของเครือข่ายเส้นทางอินเดีย-พม่า-จีนที่แยกออกไป (Prasertkul, 1989, p. 11)

นอกจากนี้เส้นทางบามอ-ยูนนานเป็นทางที่สำคัญในมุมมองของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าอันเป็นเส้นทางโบราณและถูกใช้เป็นเส้นทางทางการทูตของอังกฤษไปยังยูนนาน ดังปรากฏในงานของนิตยาภรณ์ พรหมปัญญาที่กล่าวว่าเส้นทางที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุดคือเส้นทางจากเมืองบามอไปสู่จีน โดยเฉพาะเส้นทางที่เชื่อมต่อระหว่างเมืองบามอกับยูนนาน (บางครั้งก็ถูกเรียกว่า “Bhamo Route” หรือ “Ambassador Route”⁶) (นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา, 2547, น. 12) นอกจากนี้ในงานศึกษาของราฟ ซี. โคซีเยร์ (Ralph C. Croizier) อธิบายว่าต่างกล่าวถึงเส้นทางบามอ-ยูนนานว่าเป็นเส้นทางการค้าที่มีมานาน โดยกล่าวว่าเป็นเส้นทางที่ใช้มาตั้งแต่ศตวรรษที่ 8 และถึงศตวรรษที่ 19 ยังถูกใช้เรื่อยมา เส้นทางบามอ-ยูนนานเป็นเส้นทางที่ผ่านภูเขาสูงและที่ราบระหว่างหุบเขา ขณะที่บางส่วนสามารถเชื่อมกับเส้นทางแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขงขณะเดียวกัน เส้นทางดังกล่าวนี้ยังเชื่อมกับเส้นทางภายในพม่า จนทำให้เกิดเป็นเครือข่ายเส้นทางการค้าและการสงครามระหว่างพม่ากับจีน (Croizier, 1962, p. 3; นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา, 2547, น. 12)

ในบรรดานักเดินทางสำรวจดินแดนชาวอังกฤษที่สนใจดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปคนสำคัญคือ อาซิเบลต โรส โคสูล์น (Archibald Ross Colquhoun, 1848-1914) เขาได้เขียนอธิบายดินแดนพม่าตอนบนและจีนตอนใต้โดยเฉพาะยูนนานในงานของเขาที่ชื่อ *Across Chryse: being the narrative of a journey of exploration through the south China border lands from Canton to Mandalay* (Colquhoun, 1883) โคสูล์นได้อธิบายยูนนานว่า “ทางตะวันออกของยูนนานเป็นพื้นที่แห้งแล้งและเป็นภูเขา โดยมีหุบเขาไม่กี่แห่ง เต็มไปด้วยผู้คนกลุ่มเล็ก ๆ อาศัยกระจายตัวออกไปแต่มีชีวิตที่ขาดแคลน นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าวมีความมั่งคั่งของแร่ต่าง ๆ แต่รัฐบาลจีนไม่ได้พยายามที่จะพัฒนาเหมืองแร่ดังกล่าว” (Colquhoun, 1883, p. 46) แม้ว่าโคสูล์นจะเขียนบรรยายว่ายูนนานเป็นดินแดนที่ค่อนข้างจะแห้งแล้งแต่ในความคิดเห็นของเขายังเห็นว่ายูนนานเป็นดินแดนที่มีความมั่งคั่งของทรัพยากรอย่างมากซึ่งยังไม่ได้ถูกพัฒนาแต่อย่างใด อีกทั้งงานของวาร์เรน บี. เวลส์ (Warren B. Walsh) อธิบายมุมมองของเขาต่อยูนนานที่สอดคล้องกับโคสูล์นว่ามีความมั่งคั่งทางด้านทรัพยากรต่าง ๆ ดังปรากฏในข้อเขียนของเขาว่ายูนนานเป็นดินแดนที่ร่ำรวยและเป็นดินแดนที่ได้รับความนิยมมากที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดทางตอนใต้ [ของจีน] ในจังหวัดต่าง ๆ ของยูนนานมีการส่งออกฝิ่น เหล็ก และทองแดง ในขณะที่เดียวกันมีการนำเข้าสินค้าจำพวกฝ้าย และสินค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ จากอังกฤษ อีกทั้งเขายังมองว่ายูนนานเต็มไปด้วยเครือข่ายทางการค้าและเครือข่ายเส้นทางโบราณพม่า-ยูนนาน เหมาะสมในการค้าและลงทุนจากอังกฤษ (Walsh, 1943, pp. 273-274) ข้อเน้นย้ำดังกล่าวนี้อาจจะมีผลไม่น้อยที่ทำให้นักลงทุนของอังกฤษมุ่งความสนใจที่จะไปทำการค้ายังยูนนาน หนังสือของโคสูล์นถือว่าเป็นส่วนหนึ่งใน

⁶ “Ambassador Route” เป็นเส้นทางที่คณะทูตของอังกฤษใช้เดินทางเข้าสู่ยูนนานของจีนเพื่อติดต่อเจรจาทางการค้า

การกระตุ้นให้บรรดาพ่อค้าและนักลงทุนในลอนดอนอังกฤษมีมุมมองต่อยูนนานว่าเป็นพื้นที่สำคัญในการแสวงหาความมั่งคั่ง

จนในเวลาต่อมาเกิดงานเขียนที่กล่าวถึงยูนนานโดยเฉพาะคือ “ตำนานยูนนานในอังกฤษ” (The Yunnan Myth in Great Britain) ได้รับการสนับสนุนการตีพิมพ์จากสภาหอการค้าแห่งกลาสโกว์ (The Glasgow Chamber of Commerce) (Walsh, 1943, p. 278) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร และเครือข่ายเส้นทางการค้าในพม่าตอนบนกับยูนนานนั้นเป็นที่สนใจของฝรั่งเศสเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากการที่บริษัทการค้าของฝรั่งเศสในปลายศตวรรษที่ 19 ได้ให้ความสนใจยูนนานเช่นเดียวกันกับรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่า ดังจะเห็นได้จากข้อเขียนของโคลฮูว์นที่มีต่อบริษัทการค้าของฝรั่งเศสว่า “ผู้บุกเบิกการค้าทั้งหลายต่างเฝ้ามองหาพื้นที่เปิดกว้างเข้าไปยังยูนนานตะวันตกและตอนกลาง เข้าไปยังรัฐฉานของพม่า และสยาม ซึ่งฝรั่งเศสต้องการเข้าไปยังพื้นที่ดังกล่าวเพื่อการค้าทั้งนี้อาศัยดินแดนอาร์กขาของตนในตังเกี๋ย (Tonquin)” (Colquhoun, 1883, p. 46) นอกจากนี้ นักเขียนชาวฝรั่งเศสคนสำคัญได้อธิบายว่ายูนนานเป็นตลาดที่สำคัญของสินค้า ได้แก่ ผ้าฝ้าย ผืน หม้อองแร่ ไม้ต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นฝรั่งเศสจึงต้องการพัฒนาเส้นทางการค้าจากตังเกี๋ยไปยูนนาน (Walsh, 1943, p. 278) ข้อความเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจที่ตรงกันระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส

5.2.2 การขยายการค้าของฝรั่งเศสในพม่าตอนบนช่วงกลางศตวรรษที่ 19-ปลายศตวรรษที่ 19

ปัจจัยที่สำคัญอีกประเด็นคือเสนอให้เห็นอิทธิพลของฝรั่งเศสในพม่าที่แผ่ขยายในพม่าดังปรากฏในเอกสารการทูตอังกฤษ Foreign Office [F.O.] 422/15 สะท้อนข้อมูลที่สำคัญของการขยายอิทธิพลทางการค้าของฝรั่งเศสในพม่า ฝรั่งเศสได้เข้ามาทำการค้ากับราชสำนักพม่าโดยการขอสัมปทานการค้ารวมถึงการทุ่มงบประมาณในการสำรวจเส้นทางการค้าทางน้ำและสร้างเส้นทางรถไฟส่งผลให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียจึงต้องแข่งขันทางการค้าและจำกัดอิทธิพลของฝรั่งเศสในพม่าสะท้อนผ่านมุมมองของอังกฤษที่มีต่อฝรั่งเศส 3 ประการคือ

- 1) อังกฤษรับรู้ที่ฝรั่งเศสเองมุ่งหวังที่จะเข้าไปยังจีนตอนใต้หรือยูนนานเช่นเดียวกับที่อังกฤษต้องการ
- 2) อังกฤษรับรู้ถึงการที่ฝรั่งเศสได้พยายามขยายอิทธิพลการเมืองและการค้าไปยังยูนนานผ่านอาณานิคมของฝรั่งเศสเอง
- 3) นโยบายของทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 คือการมุ่งสู่ยูนนาน

ดังนั้นรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าจึงส่งข้อเสนอให้กับราชสำนักจีนดังปรากฏในเอกสารทางการทูตอังกฤษ Foreign Office [F.O.] 422/15 ดังนี้ “... ข้อ 2. ในบางที่ จีนควรจะให้อังกฤษดำเนินการในพื้นที่ [พม่าตอนบน] ตามที่อังกฤษต้องการ และให้พม่ายังคงส่งของขวัญ [บรรณาการ] ให้กับราชสำนักจีนทุก 10 ปี ... หากอังกฤษดำเนินการขยายอิทธิพลของตนเองไป [ยูนนาน?] ราชสำนักจีนก็จะขยายอิทธิพลไปยังพม่าตอนบนโดยผ่านทางยูนนาน ผลที่จะเกิดขึ้นคือ ราชสำนักจีนก็จะเกลียดอังกฤษมากกว่าที่จีนเกลียดฝรั่งเศส” (Hart, 1885d, p. 2) จากข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลอาณานิคมอังกฤษในพม่ามองว่าฝรั่งเศสได้รับความสนใจจากเจ้าเมืองท้องถิ่นของพม่าและราชสำนักจีน ทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าจึงไม่ต้องการให้ฝรั่งเศสเข้ามามีอำนาจทางเศรษฐกิจในอาณานิคมของอังกฤษเองซึ่งอังกฤษมองว่าหากรัฐบาล

ฝรั่งเศสเข้ามายึดครองพม่าตอนบนได้จะส่งผลเสียหายให้กับการค้าของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าตั้งแต่ ค.ศ. 1886 เป็นต้นมา (Bernard, 1885, p. 14) ดังนั้นในเวลาต่อมาจึงเกิดการพูดคุยในประเด็นการค้าขายของบริษัทต่าง ๆ ของฝรั่งเศสในพื้นที่พม่าตอนบนด้วยความคาดหวังว่ารัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าจะสามารถควบคุมเส้นทางการค้าทางบก ทางน้ำ และเส้นทางรถไฟที่เข้ามายังพม่าตอนบน (Bernard, 1885, pp. 14-15) ในกลางศตวรรษที่ 19 ฝรั่งเศสได้เข้ามาลงทุนเส้นทางคมนาคมโดยเฉพาะรถไฟทั้งนี้บริษัทก่อสร้างเส้นทางรถไฟของฝรั่งเศสได้ทำข้อตกลงกับราชสำนักพม่าไว้ นอกจากนี้แล้ว ฝรั่งเศสได้ทุ่มสรรพกำลังทางการลงทุนไปยังพม่าตอนบนเพื่อลงทุนด้านการค้าไม้เช่นเดียวกันกับที่อังกฤษกำลังดำเนินการอยู่ (Bernard, 1885, pp. 13-14) การค้าไม้สัก (Timber Company) เป็นอีกกรณีหนึ่งที่สะท้อนการขยายอิทธิพลทางการค้าของฝรั่งเศสไปยังพม่าตอนบนเพื่อแข่งขันการค้ากับอังกฤษที่พม่า และอังกฤษต้องดำเนินการจำกัดอำนาจการค้าของฝรั่งเศสในราชวงศ์อังวะของพม่า ดังจะเห็นได้จากข้อเขียนของข้าราชการอาณานิคมอังกฤษ (Bernard, 1885, pp. 13-14) แม้ว่าหลังจากที่พม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ใน ค.ศ. 1886 แล้วนั้นยังพบว่าเจ้าท้องถิ่นและข้าราชการที่ยังคงมีอำนาจยังไม่ยอมจำนนต่ออังกฤษพร้อมทั้งยังต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่า ฝรั่งเศสและกลุ่มคนเหล่านี้ได้พยายามพูดคุยกับราชสำนักจีนในการขอความร่วมมือในการต่อต้านรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าส่งผลให้เกิดการต่อต้านบริษัทการค้าไม้สักของอังกฤษที่ทำการค้ากับจีนในยุคนานขึ้น จนในที่สุดราชสำนักจีนและรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าดำเนินการพูดคุยในประเด็นดังกล่าวขึ้น ดังปรากฏในเอกสารการทูตอังกฤษที่ว่าราชสำนักจีนได้ขอโทษถึงความเข้าใจผิดเรื่องบริษัทค้าไม้สักดังกล่าว (Churchill, 1885, p. 11) รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษมองว่าเจ้าท้องถิ่นของพม่าและข้าราชการบางกลุ่มเอื้อประโยชน์ทางการค้าการลงทุนและการคมนาคมเส้นทางรถไฟให้กับชาวฝรั่งเศสมากเกินไป หากรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าไม่ดำเนินการใด ๆ จะทำให้บทบาทของฝรั่งเศสในพม่ามีมากขึ้น

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่าเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้อังกฤษขยายอำนาจทางการเมืองการค้าของตนเองไปยังพม่าตอนบนผ่านกิจกรรมการสำรวจและสร้างเส้นทางรถไฟพร้อมทั้งเจรจาข้อตกลงทางการค้า (ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 3) อย่างไรก็ตาม อังกฤษได้เตือนให้รัฐบาลท้องถิ่นพม่าช่วยปกป้องการค้าขายของอังกฤษและคุ้มครองการค้าขายของอังกฤษด้วยเช่นเดียวกัน และไม่ให้มีการค้าขายกับฝรั่งเศส หากดำเนินการเช่นนี้ได้การค้าขายของฝรั่งเศสในพม่าก็จะถูกล้อมรวมเข้ามาอยู่ในมือของอังกฤษอาจจะกล่าวได้ว่า สถานการณ์เช่นนี้ได้ทำให้เห็นการแข่งขันทางการค้าและการเมืองระหว่างประเทศจากพม่ามุ่งสู่ยุคนาน

นอกจากนี้ ฝรั่งเศสยังเสนอว่ารัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าและราชสำนักจีนควรเจรจาในประเด็นการกำหนดเขตแดนในบริเวณรัฐฉานและเมืองต่าง ๆ ตามแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขงเพื่อให้เกิดความชัดเจน (Jeshurun, 1967, p. 2) ในขณะเดียวกันฝรั่งเศสดำเนินการกำหนดขอบเขตให้ชัดเจนเช่นกันในบริเวณแม่น้ำโขง ส่งผลให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของฝรั่งเศสได้ยืนยันข้อเสนอของฝรั่งเศสข้างต้นกับสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 26 ตุลาคม ค.ศ. 1891 ว่าพื้นที่ในบริเวณแม่น้ำโขงตอนบนนั้นสมควรที่จะกำหนดเขตอิทธิพลของอังกฤษและฝรั่งเศสให้ชัดเจนและในอนาคตข้อเจรจาระหว่างอังกฤษและจีน (The Anglo-

Chinese negotiation)⁷ ต้องไม่แทรกแซงดินแดนที่ตั้งอยู่ตามเขตตะวันออกของแม่น้ำโจง (Jeshurun, 1967, p. 2) ใน ค.ศ. 1895 ได้เกิดการลงนามระหว่างฝรั่งเศสกับจีนในการค้าซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจของฝรั่งเศสที่มีต่อยูนนานเป็นอย่างมาก โดยมีสภาหอการค้าลีออน (The Lyons Chamber of Commerce) ได้สำรวจความเป็นไปได้ทางการค้าและการลงทุน รวมถึงสำรวจแหล่งทรัพยากรตามอินโดจีนและพื้นที่รอบ ๆ จีน ตอนใต้ ในเวลาต่อมาได้มีหอการค้าและคณะสำรวจแหล่งทรัพยากรพยายามที่จะเชิญชวนให้กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ และกระทรวงอาณานิคมมาร่วมดำเนินการสำรวจยูนนานดังกล่าว (Walsh, 1943, p. 278)

เอกสารการทูต F.O. 422/15, 32 ชี้ให้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนานนั้นมาจาก 2 ปัจจัยคือ 1) มายาคติเกี่ยวกับยูนนานที่เน้นเรื่องความมั่งคั่งของทรัพยากร แร่ เหมืองแร่ และเครือข่ายเส้นทางการค้านานาชาติ และ 2) การขยายอิทธิพลการค้าของฝรั่งเศสในพม่า สองปัจจัยข้างต้นนี้ทำให้เห็นถึงการแข่งขันอำนาจทางการขยายการค้าระหว่างรัฐบาลอังกฤษที่พม่าและฝรั่งเศสในนามบริษัทการค้า

6. ผลของนโยบายมุ่งสู่ยูนนานที่มีต่อรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่า : การค้า การสำรวจเส้นทาง และการสร้างเส้นทางรถไฟ

6.1 การขยายเส้นทางการค้า การทูต และการสำรวจเส้นทางพม่า-ยูนนานตั้งแต่ ค.ศ. 1824-1900

ในช่วง ค.ศ. 1700 ถึง 1824 ชาวอังกฤษได้เข้ามาในพม่าเพื่อการค้าผ่านบริษัทอีส อินเดีย คอมพานี (East India Company) การค้าของบริษัทอีส อินเดีย คอมพานี นั้น จำต้องอยู่ภายใต้ระบบการค้าของราชสำนักพม่าตลอดช่วงศตวรรษที่ 18 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 บริษัทดังกล่าวนี้ได้บุกเบิกเส้นทางการค้าที่พม่าตอนบนอันมีเมืองบามอเป็นศูนย์กลางของการค้าทางบกบริเวณพรมแดนพม่า-ยูนนาน อังกฤษที่อินเดียมุ่งหวังกับการใช้เส้นทางดังกล่าวนี้เพื่อเพิ่มการค้ากับยูนนาน ซึ่งสินค้าที่สำคัญบนเส้นทางดังกล่าวคือฝ้ายโดย Michael Symes, 1885, p. 212; Christian, 1940, p. 175) รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียมองว่าพม่าตอนล่างและพม่าตอนบนมีศักยภาพการเป็นเมืองท่าสำคัญทางการค้าทั้งทางทะเลและทางบก รวมถึงเป็นดินแดนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายโดยเฉพาะไม้สักและหยก อีกทั้งรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียมองว่าพม่าเป็นดินแดนที่มีเส้นทางการค้าที่หลากหลายซึ่งสามารถเชื่อมต่อกับเส้นทางที่อินเดียและเชื่อมโยงไปถึงทางยูนนาน (ดังปรากฏในหัวข้อที่ 5.2.1) ทำให้บริษัทอีส อินเดีย คอมพานีและรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียพยายามที่จะเจรจากับราชสำนักพม่าตลอดช่วงระยะเวลาศตวรรษที่ 18 ถึง 19 เพื่อค้าขายและส่งสินค้าเข้าไปยังจีน ตะวันตกได้แก่ยูนนาน ดังปรากฏในข้อคิดเห็นของ ออกัสตัส เรย์มอนด์ มาร์การี (Augustus Raymond Margary, กงสุลอังกฤษที่เชียงไฮ้) ดังจะเห็นได้จากข้อความดังนี้ “รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียมีความปรารถนาที่จะ

⁷ ข้อเจรจาระหว่างอังกฤษและจีน (The Anglo-Chinese negotiation) เกิดขึ้นในวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1892 เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับอังกฤษในการควบคุมดินแดนทางตอนเหนือของแม่น้ำอิรวดี ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ในรัฐฉาน โดยเฉพาะเมืองเลม และเชียงสูง (ซึ่งดินแดนเหล่านี้ถูกยึดโดยจีนว่าเป็นของพม่า) (Jeshurun, 1967, p. 3)

ส่งคณะของข้าราชการอาณานิคมอังกฤษอินเดียเข้าไปยังเมืองยูนนาน (Yunnan) ซึ่งการเดินทางจำเป็นต้องใช้หนังสือเดินทางหรือเรียกว่า passport ซึ่งถูกอนุมัติให้มีการใช้ได้ในช่วงปลายฤดูร้อนที่ผ่านมา ทั้งนี้ อิงกับข้อกำหนดระหว่างอังกฤษกับรัฐบาลจีนที่ได้ทำกันไว้ (the British Legation from the Chinese Government) ในข้อกำหนดนี้เป็นการเปิดให้มีการเดินทางของเจ้าหน้าที่รวมถึงผู้ติดตามในการข้ามพรมแดนไปยังจีนผ่านพรมแดนพม่า”(Margary, 1875, Introduction)

ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอังกฤษที่อินเดียและราชสำนักพม่าตลอดช่วงศตวรรษที่ 18 ถึงต้นศตวรรษที่ 19 ที่อิงกับระบบการค้าผูกขาดของราชสำนักพม่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 1 (ดังที่กล่าวในข้อที่ 4 ข้างต้น) ใน ค.ศ. 1824 ผลของสงครามก่อให้เกิดรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียลงนามสนธิสัญญาอันดาโบเรื่องพรมแดนในบริเวณพม่าตอนล่างได้แก่ ทะละหม่มและตะนาวศรี รวมถึงเรื่องการค้าใน ค.ศ. 1826 จากสถานการณ์ดังกล่าวข้างต้นทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียขยายอิทธิพลทางการเมืองไปพร้อม ๆ กับความสนใจที่จะทำการค้ากับจีนตะวันตกคือยูนนานไปในขณะเดียวกัน กิจกรรมการค้าและการสำรวจเส้นทางเพื่อไปยังยูนนานมีเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกัน หลักฐานที่ชี้ให้เห็นปรากฏการณ์ดังกล่าวคือ การที่ข้าราชการอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียเดินทางสำรวจเส้นทางหลากหลายจากอินเดียมายังเมืองมะละหม่ม (Moulmein) อันเป็นเมืองท่าของพม่าตอนล่างไปจีนเพื่อการค้า ใน ค.ศ. 1826 บริษัทการค้าและข้าราชการอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียและพม่าได้สำรวจเส้นทางจากพม่า สยาม และอินโดจีน สิ้นสุดที่แม่น้ำโขง ทั้งนี้เพื่อแสวงหาเครือข่ายเชื่อมเส้นทางจากพม่าไปยังจีน ในบันทึกจอห์น ครอฟอร์ด (John Crawford) ได้กล่าวถึงรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียมีนโยบายการค้าโดยอาศัยเส้นทางพม่าบนเส้นทางสาละวิน-ยูนนาน รวมถึงการเจรจาการค้ารวมทั้งทำสนธิสัญญาการค้ากับราชสำนักจีนใน ค.ศ. 1835 ดังจะเห็นจากกัปตัน เฮนรี่ (Captain Hanney) ได้ดำเนินการค้าบนเส้นทางการค้าจากมะละหม่มไปยังชายแดนยูนนานทำให้เฮนรี่ถือเป็นชาวอังกฤษคนแรกที่ได้เดินทางจากพม่าไปยังพรมแดนติดกับยูนนานบนเส้นทางดังกล่าว (Christian, 1940, p. 176) ต่อมาในปี ค.ศ. 1836-1837 ข้าราชการอาณานิคมชื่อนายพลแม็กกลอด (McLeod) ได้ประสบผลสำเร็จในการเดินทางไปถึงเขตแดนจีน อันเป็นการเดินทางตามเส้นทางจากเมืองท่าพม่าตอนล่างเข้าสู่ยูนนาน ซึ่งข้อมูลรายละเอียดเรื่องเส้นทางเส้นนี้ได้มาจากการเก็บข้อมูลจากพ่อค้ากองเกวียนที่ค้าขายบนเส้นทางระหว่างพม่ากับยูนนานตะวันตกมาประเมินและเดินทางสำรวจเส้นทางดังกล่าว (Christian, 1940, p. 176; Croizier, 1962, p. 2)

จากการสำรวจเส้นทางดังกล่าวข้างต้น เครือข่ายเส้นทางและเครือข่ายเมืองบนเส้นทางดังกล่าวนี้จูงใจให้อังกฤษพัฒนาเส้นทางเหล่านี้เป็นเส้นทางเศรษฐกิจการค้าที่สำคัญทำให้เกิดกิจกรรมการสำรวจเส้นทางไปพร้อมกับการดำเนินการทางการค้า ด้วยความสำคัญดังกล่าวนี้ทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียต่างพยายามในการเจรจาการค้าและขณะเดียวกันก็ดำเนินการทางการทูตเพื่อเจรจาทั้งการเมืองและการค้า (Sprye, 1858, p. 4)

การเปิดการเจรจาทางการค้าพร้อมกับการเปิดเส้นทางการค้าจีนปรากฏให้เห็นตั้งแต่ ค.ศ. 1850 ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียได้เปิดเส้นทางการค้าสิ่งทอจากอินเดียมายังมะละหม่ม

หรือเมาะล่ำเล็ง (Moulmein) และเข้าไปยังจีน (Christian, 1940, p. 177) เส้นทางดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นเส้นทางที่อันตรายเนื่องจากการสู้รบระหว่างกลุ่มกะเหรี่ยงกับกลุ่มคนในเชียงใหม่ของสยามอยู่บ่อยครั้ง (Schendel, 2003, p. 211) ด้วยเหตุนี้อังกฤษจึงหันมาใช้เส้นทางจากแคว้นอัสสัมมายังเมืองมิดจินา (Myitkyina) เข้าสู่เมืองบามอ จากนั้นจึงเข้าสู่ยูนนานของจีนและอีกเส้นทางหนึ่งจากอัสสัมมายังเมืองดักคา (Dacca)-เมืองคะชา (Cachar)-เมืองมณีปุระ (Manipur) และเข้าสู่เมืองบามอ-ยูนนานที่เมืองบามอ ในขณะที่ลอร์ด ซาลิสบูรี (Lord Salisbury) รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดีย รัฐบาลจีนได้ทำการเจรจาเพื่อให้มีการเปิดเส้นทางการค้าระหว่างอินเดียบกับจีนขึ้น โดยอาศัยเส้นทางจากพม่าคือเส้นทางบามอ-ยูนนาน เป็นเส้นทางเชื่อมกับอินเดีย (Christian, 1940, p. 182; นิตยสารณัฏฐ์ พรมปัญญา, 2547, น. 12-14) นับจากนี้เป็นต้นไปรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียเริ่มดำเนินนโยบายขยายการค้าไปยังยูนนานมากยิ่งขึ้นเนื่องด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์และประชากรดังกล่าวได้ทำให้เมืองในที่ราบหุบเขาระหว่างพรมแดนพม่าตอนบนกับยูนนาน โดยหน้าที่หลัก ๆ ของเมืองบามอปรากฏชัดเจนคือเป็นเมืองบนเส้นทางการค้าระหว่างยูนนานและพม่ารวมถึงอินเดีย หลังจากทีอังกฤษได้ยึดครองพม่าตอนบนรวมเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอังกฤษ (British Empire) ดังจะเห็นจากการขยายตัวของการสร้างเส้นทางรถไฟ รวมถึงขยายการเดินทางในแม่น้ำอิรวดี นับตั้งแต่ ค.ศ. 1877-1886 เป็นต้นมาจะพบกิจกรรมการค้าสำรวจเส้นทางเดินเรือและเส้นทางรถไฟจากพม่าตอนล่าง-พม่าตอนเหนือของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียเปลี่ยนแปลงวิธีการที่เน้นการสำรวจและเจรจาต่อรองกับราชสำนักพม่าและรัฐบาลจีน ตั้งแต่ทศวรรษ 1890 เป็นต้นมารัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียให้ความสำคัญที่จะดำเนินนโยบายมุ่งสู่จีนอย่างต่อเนื่องซึ่งมุ่งเน้นการเจรจากับรัฐบาลของจีนเป็นหลัก ใน ค.ศ. 1886 การเจรจากับราชสำนักพม่ายุติลงเมื่อพม่าตอนบนตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลอังกฤษที่พม่าอย่างสมบูรณ์ทำให้รัฐบาลอังกฤษที่พม่าไม่จำเป็นต้องเจรจากับราชสำนักพม่าอีกต่อไป ดังจะเห็นได้จากรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียมีคำสั่งให้ข้าหลวงใหญ่พม่าจัดตั้งคณะสำรวจพรมแดนพม่าตอนบนติดกับจีน ในวันที่ 19 พฤศจิกายน ค.ศ. 1890 คณะสำรวจดังกล่าวประกอบด้วยนายดับเบิลยู วอร์รี และร้อยโท ที.เอฟ.บี. เรนนี่-โทลย์วอร์ อาร์.อี (The Government of India, 1890, pp. 3-4) ตั้งแต่ ค.ศ. 1894 เป็นต้นมาได้ปรากฏความพยายามในการเจรจากับรัฐบาลจีนเรื่องการค้าบนเส้นทางบกจากพม่าตอนบนมายังยูนนานสำเร็จในที่สุด ใน ค.ศ. 1900 ได้มีการลงนามทำสนธิสัญญาการค้าระหว่างรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียบกับจีนบนเส้นทางการค้าทางบก (Christian, 1940, p. 185)

6.2 การสร้างเส้นทางรถไฟและการเดินเรือสู่พม่าตอนบน ในช่วง ค.ศ. 1895-1902

รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียได้ดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนานนับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมทางการค้า การทูต และการสำรวจเส้นทางอันสัมพันธ์กับการเมืองภายในพม่า ความพยายามของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่ดำเนินการเจรจาทางการทูตให้มีการเปิดเส้นทางการค้าและเส้นทางรถไฟจากพม่าไปยังยูนนานซึ่งปรากฏชัดเจนใน ค.ศ. 1850 เป็นต้นมา หลังจากที่สงครามอังกฤษ-พม่า

ครั้งที่ 2 (The second Anglo-Burmese War) ระหว่างรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษและราชสำนักพม่าเสรีจิ้นลงใน ค.ศ. 1852 ได้พบกิจกรรมทางการค้าของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียกับจีนตะวันตก (ยูนนาน) โดยอาศัยบนเส้นทางอิรวดี-เมืองบามอ (Irrawaddy-Bhamo) รวมทั้งมีการใช้เส้นทางแม่น้ำสาละวิน-เมืองซูเมียว (Ssumao) อันทำให้เกิดความสนใจที่จะใช้เส้นทางดังกล่าวข้างต้นเพื่อใช้พัฒนาเป็นเส้นทางที่ใช้ในการค้าทางบกและเส้นทางรถไฟขึ้น ดังปรากฏในกิจกรรมการสำรวจเส้นทางของกัปตัน วัตสัน และ มิสเตอร์เฟดเด็น (Captain Watson และ Mr. Fedden) ทั้งสองคนนี้สนใจเส้นทางอิรวดี-เมืองบามอ (Irrawaddy-Bhamo) และเส้นทางแม่น้ำสาละวิน-เมืองซูเมียว (Ssumao) เป็นอย่างมากและคาดหวังว่าจะนำเสนอให้เป็นเส้นทางรถไฟ (Sprye, 1858, p. 4; Christian, 1940, p. 177; Croizier, 1962, p. 3)

หลังจากนั้นใน ค.ศ. 1862⁸ รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้ดำเนินการลงนามในสนธิสัญญาการค้าโดยในเนื้อหาของสนธิสัญญาดังกล่าวได้มีประเด็นของการเปิดเส้นทางการค้าระหว่างพม่ากับจีน (Croizier, 1962, p. 2) จากการลงนามสนธิสัญญาดังกล่าวทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษสามารถดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนาน เน้นการสำรวจเส้นทางเพื่อพัฒนาเส้นทางการค้าทางบกไปยังยูนนาน และพัฒนามาสู่แผนสร้างเส้นทางรถไฟเพื่อการค้า การขนส่ง และการติดต่อการเดินทางจากพม่าไปยังยูนนาน อย่างไรก็ตาม การดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนานที่เน้นการสร้างเส้นทางรถไฟนี้ เป็นไปอย่างไม่ราบรื่นนักเนื่องจากราชสำนักพม่ายังคงมีอำนาจในการปกครองพม่าตอนบนอยู่จึงทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียต้องเจรจากับราชสำนักพม่าเพื่อการค้ากับยูนนาน นอกจากนี้ รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียต้องเจรจาเรื่องการสำรวจเส้นทางและการสร้างเส้นทางรถไฟ ทั้งนี้การเจรจาต่อรองเรื่องเส้นทางรถไฟเกิดขึ้นอีกครั้งใน ค.ศ. 1863 โดยผู้หมวดสโคนและกัปตันวัตสัน (Lieutenants Sconce และ Captian Watson) ซึ่งเป็นข้าราชการอาณานิคมอังกฤษ ทั้งสองคนมองว่าเส้นทางจากแม่น้ำอิรวดี-แม่น้ำสาละวิน-เมืองซูเมียว (Ssumao) เหมาะสมที่จะใช้เป็นเส้นทางรถไฟ อีกทั้งเส้นทางดังกล่าวนี้ใช้คู่ขนานกันเส้นทางเดินเรือจากแม่น้ำอิรวดีและแม่น้ำสาละวินได้ (Christian, 1940, p. 177; Croizier, 1962, p. 3)

การเจรจาระหว่างรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียและรัฐบาลของจีนเกี่ยวกับเรื่องเส้นทางการค้าจากพม่าตอนกลาง-พม่าตอนบน-เมืองบามอ-ยูนนาน (หรือเรียกอีกอย่างว่าเส้นทางอิรวดี-บามอ) เข้มข้นมากขึ้น โดยที่รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียได้ขอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศของตน (ซึ่งในขณะนั้นคือ ลอร์ดแครนโบร์น Lord Cranborne) เดินทางเพื่อมาเจรจาเรื่องเส้นทางการค้าบนเส้นทางดังกล่าวข้างต้น แครนโบร์นได้ส่งข้อมูลให้กับรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดียให้ทำการสำรวจตามเส้นทางอิรวดี-บามอ ประเมินความคุ้มค่าและค่าใช้จ่ายในการพัฒนาเส้นทางดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การเจรจาดังกล่าวดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ ค.ศ. 1866-1867 แต่ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องมาจากราชสำนักพม่าไม่อนุญาตให้ข้าราชการอาณานิคมอังกฤษเข้าพื้นที่พม่าตอนบนได้ (Croizier, 1962, p. 6)

⁸ ตั้งแต่ ค.ศ. 1862-1947 เป็นต้นมา พื้นที่พม่าตอนล่างและพม่าตอนกลางถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่อินเดีย และมีการเรียกว่าอังกฤษที่พม่า (British Burma)

ความพยายามของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษในการดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนานโดยการเปิดเส้นทาง การค้าอิรวดี-บามอและพัฒนาเส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางรถไฟนั้นไม่ได้ยุติลงไปแต่อย่างใด ใน ค.ศ. 1868 กิจกรรมการพัฒนาเส้นทางรถไฟเพื่อดำเนินตามนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษนั้นปรากฏ ขึ้นอีกครั้ง รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษดำเนินแผนขยายการสำรวจและพัฒนาเส้นทางบามอขึ้น เส้นทางบามอ กลายเป็นเป้าหมายหลักของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่จะใช้เป็นเส้นทางหลักทั้งเปิดเป็นเส้นทางการค้าทางบก และเปิดเป็นเส้นทางรถไฟไปยังยูนนาน (Croizier, 1962, p. 7) ดังจะเห็นได้จากรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษ สำรวจเส้นทางเพื่อทำถนนรวมถึงทำเส้นทางรถไฟไปด้วยกันบนเส้นทางจากพม่าตอนบน-เมืองบามอ-ยูนนาน ในขณะที่เดียวกันก็พัฒนาเส้นทางไปยังยูนนานผ่านเส้นทางน้ำโดยนายพลอัลเบิร์ต ฟิชเช และ กัปตันสโตฟ (Major General Albert Fytche and Captain Stover) (Christian, 1940, pp. 178-179) อย่างไรก็ตาม การสำรวจเส้นทางดังกล่าวได้หยุดชะงักลงไปเนื่องมาจากสองเหตุการณ์ที่สำคัญคือ การเกิดกบฏยูนนานมุสลิม ใน ค.ศ. 1852 (The Pathay Rebellion) และเหตุการณ์นี้ได้มีการขยายขอบเขตการสู้รบจนกระทั่งยุติลง ใน ค.ศ. 1873 เหตุการณ์นี้ได้ทำให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษตระหนักถึงกลุ่มท้องถิ่นที่ดำเนินกิจกรรมการค้า และการเมืองบนเส้นทางยูนนานดังกล่าว (Croizier, 1962, p. 7) นอกจากนี้เส้นทางแม่น้ำอิรวดีแล้วเส้นทาง คมนาคมทางบกภายในพม่าที่สำคัญอีกเส้นทางหนึ่งในช่วงก่อนสร้างถนนพม่าคือ เส้นทางรถไฟซึ่งมีต้นทาง อยู่ที่เมืองย่างกุ้ง เส้นทางรถไฟเป็นเส้นทางที่ช่วยลดระยะเวลาในการเดินทาง เอื้อประโยชน์ต่อการค้าและต่อ การขยายอิทธิพลทางการเมืองของอังกฤษ ทั้งนี้เส้นทางรถไฟภายในของพม่าได้ทำการเปิดเส้นทางสายแรก ในพม่าตอนล่างในระหว่างปี ค.ศ. 1877-1886 รวมระยะทาง 333 ไมล์ ในช่วง ค.ศ. 1894-1900 รัฐบาลอาณานิคม อังกฤษได้ลงนามทำสนธิสัญญาการค้ากับจีนบนเส้นทางการค้าทางบกเมืองย่างกุ้ง-เมืองลาเฉียว เมืองซูเมียว (Ssumao) โดย เมเยอร์เดวิส เพื่อสำรวจเส้นทางรถไฟ (Crozier, 1962, p. 6)

ขณะที่ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่กระตุ้นให้อังกฤษทำการสำรวจเส้นทาง และพยายามเปิด เส้นทางการค้าระหว่างพม่ากับจีนคือ ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นฝรั่งเศสได้เข้ามาสำรวจเส้นทางจากอินโดจีน เข้าสู่คุนหมิง ด้วยเหตุนี้ในช่วงปี ค.ศ. 1895-1902 อังกฤษและฝรั่งเศสต่างเร่งทำการสำรวจเส้นทาง และ ดำเนินการเจรจากับจีน เพื่อหาทางทำข้อตกลงในเรื่องการสร้างทางรถไฟเข้าสู่จีน⁹ ข้อมูลเหล่านี้สอดคล้องกับ ข้อเสนอของบทความวิจัยฉบับนี้คือการสำรวจเส้นทางรถไฟเหล่านี้เป็นผลมาจากมายาคติของรัฐบาล อาณานิคมอังกฤษต่อความอุดมสมบูรณ์ของยูนนานและความมั่งคั่งของสินค้า ผู้คน และเครือข่ายเส้นทางที่ เชื่อมโยงกับยูนนานและพม่าตอนบน อีกทั้งกิจกรรมทางการค้าของฝรั่งเศสในการเข้ามาสัมปทานทำเส้นทาง รถไฟในพม่าดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อที่ 5.2.2

⁹ เส้นทางรถไฟที่อังกฤษปรารถนาจะให้มุ่งเข้าสู่จีนนั้นคือเส้นทางจากเมืองบามอ-เมืองโมเมียน-เมืองตาลี-เมืองคุนหมิง-เมืองปูอัน (Pu-an)-หุอัน (Hunan)

7. สรุปผลการวิจัย

พัฒนาการของนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าดำเนินอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาดังปรากฏให้เห็นจากการขยายทางการค้าจากพม่าตอนล่างไปยังยูนนาน รวมทั้งกิจกรรมการสำรวจเส้นทางและการทูตของข้าราชการอาณานิคมอังกฤษ กิจกรรมเหล่านี้เกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพมากกับการเมืองภายในของพม่าทั้ง 3 ครั้ง (The First Anglo-Burmese War (1824), The Second Anglo-Burmese War (1852) and The Third Anglo-Burmese War (1885)) ดังนั้น รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าและราชสำนักจีนต้องการคลี่คลายประเด็นดังกล่าวร่วมกันเพื่อจะรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างอังกฤษและจีน ข้อเจรจาเป็นการเน้นการเจรจาต่อรองระหว่างตัวแทนของระบบรัฐสมัยใหม่แบบตะวันตกอย่างรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่ากับระบบบรรณาการของอาณาจักรจีนอันเป็นตัวแทนของระบบการเมืองการค้าและการทูตแบบตะวันออก

ปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่าดำเนินนโยบายมุ่งสู่ยูนนานมีอยู่ 2 ประการด้วยกัน คือ

1) มายาคติเกี่ยวกับยูนนาน ในพม่านั้น รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษอินเดียได้ดำเนินการสำรวจเส้นทาง การทำรถไฟ และการเดินเรือเพื่อทำการค้าขายภายในพม่าจากเมืองย่างกุ้งสู่ฉันทะเลย์ และพม่าตอนบนเมือง พรหมแดนติดต่อกับยูนนาน ในเวลาเดียวกันนี้เองได้เกิดความสนใจยูนนาน (จีนตอนใต้) ในหมู่เจ้าอาณานิคม อย่างอังกฤษและฝรั่งเศสผ่านงานเขียนของเหล่านักสำรวจต่าง ๆ ซึ่งตีพิมพ์อย่างแพร่หลายในช่วงเวลานั้น จนทำให้เกิดการสร้างภาพของยูนนานในฐานะที่เป็นแหล่งความมั่งคั่งทางทรัพยากรและสินค้าต่าง ๆ

2) การขยายการค้าของฝรั่งเศสในพม่าตอนบน ฝรั่งเศสได้เข้ามาลงทุนเส้นทางคมนาคมโดยเฉพาะ รถไฟ ทั้งนี้ บริษัทก่อสร้างเส้นทางรถไฟของฝรั่งเศสได้ทำข้อตกลงกับราชสำนักพม่าไว้ นอกจากนี้แล้ว ฝรั่งเศส ได้ทุ่มสรรพกำลังทางการลงทุนไปยังพม่าตอนบนเพื่อลงทุนด้านการค้าไม้เช่นเดียวกันกับที่อังกฤษกำลัง ดำเนินการนั้นได้ถูกนำมาพิจารณาเมื่อรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษยึดครองพม่าได้โดยการเตือนให้รัฐบาลท้องถิ่น พม่าปกป้องการค้าขายของอังกฤษและคุ้มครองการค้าขายของอังกฤษด้วยเช่นเดียวกัน และไม่ให้มีการค้าขาย กับฝรั่งเศส หากดำเนินการเช่นนี้ได้การค้าขายของฝรั่งเศสในพม่าก็จะถูกหลอมรวมเข้ามาอยู่ในมือของอังกฤษ อาจจะกล่าวได้ว่า สถานการณ์เช่นนี้ได้ทำให้เห็นการแข่งขันทางการค้าและการเมืองระหว่างประเทศระหว่าง อังกฤษที่พม่าตอนบน ฝรั่งเศส และรัฐพม่า

จากปัจจัยทั้ง 2 ประเด็นข้างต้นนั้นผลจากนโยบายมุ่งสู่ยูนนานของรัฐบาลอาณานิคมอังกฤษที่พม่า ได้ขยายตัวของการสร้างเส้นทางรถไฟ รวมถึงขยายการเดินเรือในแม่น้ำอิรวดี นับตั้งแต่ ค.ศ. 1877-1886 จากกิจกรรมการสำรวจเส้นทางเดินเรือ และเส้นทางรถไฟจากพม่าตอนล่าง ตอนกลาง และตอนเหนือของ รัฐบาลอาณานิคมอังกฤษอย่างต่อเนื่อง อังกฤษพยายามดำเนินการเจรจาทางการทูตให้มีการเปิดเส้นทาง การค้าระหว่างพม่ากับยูนนาน ขณะที่ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่กระตุ้นให้อังกฤษทำการสำรวจเส้นทาง และพยายามเปิดเส้นทางการค้าระหว่างพม่ากับจีนคือ ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นฝรั่งเศสได้เข้ามาสำรวจ เส้นทางจากอินโดจีนเข้าสู่คุนหมิง ด้วยเหตุนี้ในช่วงปี ค.ศ. 1895-1902 อังกฤษและฝรั่งเศสต่างเร่งทำ

การสำรวจเส้นทาง และดำเนินการเจรจากับจีน เพื่อหาทางทำข้อตกลงในเรื่องการสร้างทางรถไฟเข้าสู่จีน อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของบทความฉบับนี้ผ่านการวิเคราะห์เอกสารชั้นต้นซึ่งเป็นเอกสารการทูตอังกฤษซึ่งก่อประโยชน์ให้กับผู้ที่สนใจศึกษาประเด็นความสัมพันธ์ของรัฐในดินแดนตอนในและเมืองพรมแดนผ่านข้อมูลการสำรวจ การทูตและภูมิศาสตร์เส้นทางและเครือข่ายของเมืองในดินแดนตอนในซึ่งเป็นงานประวัติศาสตร์ที่ใช้ข้อมูลทางภูมิศาสตร์และกิจกรรมทางการค้าเชื่อมกับการเมืองภายในและระหว่างประเทศ

รายการอ้างอิง

- จักรกริช สังขมณี. (2561). *Limology: ชายแดนศึกษากับเขต-ชั้นรั้ววิทยาของพื้นที่/ระหว่าง*. สยามปริทัศน์.
- นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา. (2547). *ถนนพม่ากับการเปลี่ยนแปลงของดินแดนตอนใน (1937-1949) กรณีศึกษา เมืองบามอ* [วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- Bernard. (1885, August 11). *Letter from Mr. Bernard to Mr. Durand (422/15)*. Foreign Office, The National Archives of the UK (TNA), United Kingdom.
- Blackmore, Thaug. (1964). British quest for China trade by the routes across Burma (1826-1876). In W. Eberhard (Chair), *Symposium on historical archeological and linguistic studies on Southern China, South-East Asia and the Hong Kong region* [Symposium]. The Golden Jubilee Congress of the University of Hong Kong, University of Hong Kong, Hong Kong.
- Chaudhuri, K. N. (1966). India's Foreign Trade and the Cessation of the East India Company's Trading Activities, 1828-40. *The Economic History Review*, 19(2), 345–363.
<https://doi.org/10.2307/2592256>
- Christian, J. L. (1940). Trans-Burma Trade Routes to China. *Pacific Affairs*, 13(2), 173–191.
<https://doi.org/10.2307/2751052>
- Colquhoun, A. R. (1883). *Across Chryse: being the narrative of a journey of exploration through the south china border lands from canton to mandalay*. Sampson Low, Marston, Searle & Rivington.
- Crawford, J. (1829). *Journal of an Embassy from the Governor-General of India to the Court of Ava*. Henry Colburn.
- Croizier, R. C. (1962). Antecedents of the Burma Road: British Plans for a Burma-China Railway in the Nineteenth Century. *Journal of Southeast Asian History*, 3(2), 1–18.
<http://www.jstor.org/stable/20067386>
- Currie, P. Sir. (1885, December 9). *Letter from Sir P. Currie to Mr. Godley (422/15)*. Foreign Office, The National Archives of the UK (TNA), United Kingdom.
- Hart, R. Sir. (1885a, November 1). *Letter from Sir R. Hart to Mr. Campbell (422/15)*. Foreign Office, The National Archives of the UK (TNA), United Kingdom.
- Hart, R. Sir. (1885b, November 21). *Letter from Sir R. Hart to Mr. Campbell, Peking (422/15)*. Foreign Office, The National Archives of the UK (TNA), United Kingdom.

- Hart, R. Sir. (1885c, November 23). *Letter from Sir R. Hart to Mr. Campbell (422/15)*. Foreign Office, The National Archives of the UK (TNA), United Kingdom.
- Hart, R. Sir. (1885d, November 2). *Letter from Sir R. Hart to Mr. Campbell (422/15)*. Foreign Office, The National Archives of the UK (TNA), United Kingdom.
- Hooker, M. B. (1969). The East India Company and the crown 1773-1858. *Malaya Law Review*, 11(1), 1–37. <http://www.jstor.org/stable/24863503>
- Jeshurun, C. M. (1967). *Anglo-French Tensions on the Upper Mekong River 1892-1902* [Unpublished doctoral dissertation]. University of London.
- Lally, J. (2021). Salt, Smuggling, and Sovereignty: The Burma-China Borderland, c. 1880–1935. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 49(6), 1047–1081. <https://doi.org/10.1080/03086534.2021.1985216>
- Lamington, Lord. (1891). Journey Through the Trans-Salwin Shan States to Tong-King. *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography*, 13(12), 701–722. <https://doi.org/10.2307/1801300>
- Lieberman, Victor. (2003). *Strange parallels volume 1: Integration on the Mainland Southeast Asia in Global Context, c. 800-1830*. Cambridge University Press.
- Margary, A. R. (1875). *Note of a journey from hankow to ta-li fu*. F. & C. Walsh.
- Prasertkul, C. (1989). *Yunnan trade in the nineteenth century: southeast china's cross-boundaries functional system*. Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University.
- Schendel, J. A. (2003). *The Mandalay economy: upper Burma's external trade, c. 1850 – 90* [Unpublished doctoral dissertation]. Uni Heidelberg.
- Scott, J. C. (2009). *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. Yale University Press.
- Shimada, R. (2019). Southeast Asia and International Trade: Continuity and Change in Historical Perspective. In K. Otsuka & K. Sugihara (Eds.), *Paths to the Emerging State in Asia and Africa, Emerging-Economy State and International Policy Studies* (pp. 55-71). Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-13-3131-2_3
- Sprye, Richard. (1858). *The British and China railway: from her Majesty's port of Rangoon, in the Bay of Bengal, through Pegue & Burmah, to the Yunnan province of China: with loop-lines to Siam & Cambogia, Tonquin & Cochin-China*. Her Majesty Secretary of state for foreign affaire. London.
- Symes, Michael. (1885, September 24). *Letter from Mr. Symes to Mr. Durand (422/15)*. Foreign Office, The National Archives of the UK (TNA), United Kingdom.

- The Government of India. (1890, December 31), *The Government of India to Chief Commissioner, Burmah (422/32)*. The National Archives of the UK (TNA), United Kingdom.
- Van Schendel, W. (2002). Geographies of Knowing, Geographies of Ignorance: Jumping Scale in Southeast Asia. *Environment and Planning D: Society and Space*, 20(6), 647-668. <https://doi.org/10.1068/d16s>
- Walsh, W. B. (1943). The Yunnan Myth. *The Far Eastern Quarterly*, 2(3), 272–285. <https://doi.org/10.2307/2049213>
- Whewell, E. (2019). Legal Mediators: British consuls in Tengyue (western Yunnan) and the Burma-China frontier region, 1899–1931. *Modern Asian Studies*, 54(1), 1–28. doi:10.1017/S0026749X1800001X